



# YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIIY-AMALIY JURNALI

2025-yil 6-son

VOLUME 5 / ISSUE 6 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.6.



**Crossref**  
Content  
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

**MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT  
YURIDIK UNIVERSITETI**

“Yurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 1140-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

**Nashr bo‘yicha mas‘ul:**  
O. Choriyev

**Muharrirlar:**

E. Mustafayev,  
Y. Yarmolik,  
E. Sharipov,  
K. Abduvaliyeva,  
Y. Mahmudov,  
M. Sharifova,  
Sh. Beknazarova

**Musahhih:**

M. Tursunov

**Texnik muharrir:**

U. Sapayev

**Dizayner:**

D. Rajapov

**Tahririyat manzili:**

100047. Toshkent shahri,  
Sayilgoh ko‘chasi, 35.  
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

**Veb-sayt:** jurisprudence.tsul.uz

**E-mail:** lawjournal@tsul.uz

**Obuna indeksi:** 1387

**Tasdiqнома**

№ 174625, 29.11.2023.

Jurnal 2025-yil 24-dekabrda bosmaxonaga topshirildi.  
Qog‘oz bichimi: A4.  
Shartli bosma tabog‘i: 14  
Adadi: 100. Buyurtma: № 209.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.  
Bosmaxona manzili:  
100047. Toshkent shahri,  
Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

**TAHRIR HAY’ATI****BOSH MUHARRIR**

*Z. Esanova* – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

**BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI**

*J. Allayorov* – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

**MAS‘UL MUHARRIR**

*N. Ramazonov* – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

**TAHRIR HAY’ATI A‘ZOLARI**

*J. Blum* – Amerika Qo‘shma Shtatlarining Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori (AQSh)

*M. Vishovatiy* – Polshaning Gdansk universiteti professori (Polsha)

*M. Hayat* – Muhammadiyah Malang universiteti o‘qituvchisi (Indoneziya)

*A. Hoshimxonov* – Toshkent davlat yuridik universiteti Yoshlar masalalari va ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

*A. Yakubov* – Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro hamkorlik va uzluksiz ta‘lim bo‘yicha prorektor, yuridik fanlar doktori, dotsent

*M. Axmedshayeva* – Toshkent davlat yuridik universiteti Davlat va huquq nazariyasi kafedrasini professori, yuridik fanlar doktori

*X. Xayitov* – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati, yuridik fanlar doktori, professor

*S. Yusupov* – Toshkent davlat yuridik universiteti Ma‘muriy va moliya huquqi kafedrasini mudiri, yuridik fanlar doktori, professor

*E. Egamberdiyev* – Toshkent davlat yuridik universiteti Fuqarolik huquqi kafedrasini dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

*Sh. Ismoilov* – Toshkent davlat yuridik universiteti Mehnat huquqi kafedrasini mudiri, yuridik fanlar doktori, dotsent

*G. Uzakova* – Toshkent davlat yuridik universiteti Ekologiya huquqi kafedrasini professori, yuridik fanlar doktori

*G. Yo‘ldasheva* – Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro huquq va inson huquqlari kafedrasini professori, yuridik fanlar doktori

*A. Yo‘ldoshev* – Toshkent davlat yuridik universiteti Konstitutsiyaviy huquq kafedrasini dotsenti, yuridik fanlar doktori

*R. Altıyev* – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasini professori v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

*M. Kurbanov* – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasini dotsenti v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

*S. Oripov* – Toshkent davlat agrar universiteti Huquqshunoslik kafedrasini dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

*F. Hamdamova* – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti Xalqaro huquq va ommaviy huquq fanlari kafedrasini dotsenti v.b., yuridik fanlar doktori

*D. So‘fiyeva* – Toshkent davlat yuridik universiteti Davlat va huquq nazariyasi kafedrasini katta o‘qituvchisi, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

*R. Kuchkarov* – Toshkent davlat yuridik universiteti Umumta‘lim fanlar va madaniyat kafedrasini dotsenti v.b., filologiya fanlari nomzodi

**УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ  
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ  
ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Юриспруденция» – «Yurisprudensiya» – «Jurisprudence» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

**Ответственный за выпуск:**

О. Чориев

**Редакторы:**

Э. Мустафаев,  
Е. Ярмолик,  
Э. Шарипов,  
К. Абдувалиева,  
Й. Махмудов,  
М. Шарифова,  
Ш. Бекназарова

**Корректор:**

М. Турсунов

**Технический редактор:**

У. Сапаев

**Дизайнер:**

Д. Ражапов

**Адрес редакции:**

100047. Город Ташкент,  
улица Сайилгох, 35.  
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

**Веб-сайт:** jurisprudence.tsul.uz

**E-mail:** lawjournal@tsul.uz

**Подписной индекс:** 1387.

**Свидетельство**

от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию  
24.12.2025.

Формат бумаги: А4.  
Усл. п. л. 14. Тираж: 100 экз.  
Номер заказа: 209.

Отпечатано в типографии Ташкентского государственного юридического университета.

100047, г. Ташкент,  
ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный  
юридический университет

**РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ**

**ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР**

*З. Зсанова* – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

**ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА**

*Ж. Аллаёров* – доктор философии по юридическим наукам, доцент, начальник управления по науке Ташкентского государственного юридического университета

**ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР**

*Н. Рамазонов* – доктор философии по филологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета

**ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ**

*Дж. Блум* – профессор юридической школы Бостонского колледжа (Бостон, США), доктор юридических наук

*М. Вишоватый* – профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

*М. Хаят* – преподаватель Университета Мухаммадия Маланг (Индонезия)

*А. Хошимхонов* – первый проректор по делам молодёжи и духовно-просветительской работе Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

*А. Якубов* – проректор по международным связям и дополнительному образованию Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, доцент

*М. Ахмедиаева* – профессор кафедры теории государства и права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

*Х. Хайитов* – депутат Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

*С. Юсулов* – заведующий кафедрой административного и финансового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

*Э. Эгамбердиев* – доцент кафедры гражданского права Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам

*Ш. Исмоилов* – заведующий кафедрой трудового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, доцент

*Г. Узакова* – профессор кафедры экологического права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

*Г. Юлдашева* – профессор кафедры международного права и прав человека Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

*А. Юлдошев* – доцент кафедры конституционного права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

*Р. Алтиев* – и.о. профессора кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам

*М. Курбанов* – и.о. профессора кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам

*С. Орипов* – доцент кафедры права Ташкентского государственного аграрного университета, доктор философии по юридическим наукам

*Ф. Хамдамова* – и.о. доцента кафедры международного и публичного права Университета мировой экономики и дипломатии, доктор юридических наук

*Д. Суфиева* – старший преподаватель кафедры теории государства и права Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам

*Р. Кучкаров* – доцент кафедры общеобразовательных дисциплин и культуры Ташкентского государственного юридического университета, кандидат филологических наук

**FOUNDER: TASHKENT STATE  
UNIVERSITY OF LAW**

“Yurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” legal scientific and practical journal was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020 with certificate No. 1140.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of journal materials are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

**Publication Officer:**

O. Choriev

**Editors:**

E. Mustafaev,  
E. Yarmolik,  
E. Sharipov,  
K. Abduvalieva,  
Y. Makhmudov,  
M. Sharifova,  
Sh. Beknazarova

**Proofreader:**

M. Tursunov

**Technical editor:**

U. Sapaev

**Designer:**

D. Rajapov

**Editorial office address::**

100047. Tashkent city,  
Sayilgoh street, 35.  
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

**Website:** jurisprudence.tsul.uz

**E-mail:** lawjournal@tsul.uz

**Subscription index:** 1387.

**Certificate**

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 24.12.2025.

Paper size: A4. Cond.p.f: 14.

Units: 100. Order: № 209.

Published in the Printing house of Tashkent State University of Law.  
100047. Tashkent city,  
Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

**EDITORIAL BOARD**

**EDITOR-IN-CHIEF**

*Z. Esanova* – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

**DEPUTY EDITOR**

*J. Allayorov* – Head of the Scientific Department of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

**EXECUTIVE EDITOR**

*N. Ramazonov* – Head of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

**MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD**

*J. Blum* – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law (Boston, USA)

*M. Vishovaty* – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk, Poland)

*M. Hayat* – Lecturer of the University of Muhammadiyah Malang (Indonesia)

*A. Khoshimkhonov* – First Deputy Rector for Youth Affairs and Spiritual and Educational Affairs of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

*A. Yakubov* – Deputy Rector for International Relations and Further Education of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Associate Professor

*M. Akhmedshaeva* – Professor of the Department of Theory of State and Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

*Kh. Khayitov* – Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

*S. Yusupov* – Head of the Department of Administrative and Financial Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

*E. Egamberdiev* – Associate Professor of the Department of Civil Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

*Sh. Ismoilov* – Head of the Department of Labor Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Associate Professor

*G. Uzakova* – Professor of the Department of Environmental Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

*G. Yuldasheva* – Professor of the Department of International Law and Human Rights of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

*A. Yuldoshev* – Associate Professor of the Department of Constitutional Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

*R. Altiev* – Acting Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

*M. Kurbanov* – Acting Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

*S. Oripov* – Associate Professor of the Department of Law of Tashkent State Agrarian University, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

*F. Hamdamova* – Acting Associate Professor of the Department of International Law and Public Law of the University of World Economy and Diplomacy, Doctor of Law

*D. Sufiyeva* – Senior Lecturer of the Department of Theory of State and Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

*R. Kuchkarov* – Associate Professor of the Department of General Sciences and Culture of Tashkent State University of Law, Candidate of Philological Sciences

# MUNDARIJA

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI.  
XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 11 **KOVSHOV TEMUR VLADIMIROVICH, OCHILOVA DIYORAXON SANJARXUJA QIZI**  
Kompleks tadbirkorlik litsenziyasi shartnomasi tomonlarining shartnoma tuzish oldidan  
axborot berish majburiyatlari: Rossiya va Fransiya misolida

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL HUQUQI. IQTISODIY PROTSESSUAL HUQUQ.  
HAKAMLIK JARAYONI VA MEDIATSIYA

- 22 **XABIBULLAYEV DAVLATJON YULCHIBOYEVICH**  
Fuqarolik sud ishlarini yuritish turlari tushunchasi va ularni takomillashtirish bo'yicha ayrim  
fikr-mulohazalar
- 31 **ODILOVA SITORA BOBIR QIZI**  
Protsessual muddatlarni ta'minlash usullari: xorijiy tajriba

12.00.05 – MEHNAT HUQUQI. IJTIMOY TA'MINOT HUQUQI

- 41 **RAJABOVA XULKAR SHARIFBOYEVNA**  
Davlat fuqarolik xizmatchilari ayrim toifadagi xodimlar sifatida

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

- 52 **XAYITOV PANJI BUXAROVICH**  
Atrof tabiiy muhit va energetika sohasida ekologik huquqiy talablarni buzganlik uchun yuridik  
javobgarlik

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA  
SUD EKSPERTIZASI

- 61 **LUTFULLAYEVA MADINABONU JAMSHIDXON QIZI**  
Jinoyat prosessida gumon qilinuvchi va ayblanuvchining huquqlarini ta'minlash mexanizmlari
- 67 **FATULLAYEV SHODMONBEK MADATOVICH**  
Jinoyat protsessi doirasida ekspertizaning umumiy jihatlari va vazifalari

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 76 **ALLABERGANOVA NODIRA MAHMUD QIZI**  
Hujjatlarning xalqaro huquqiy aylanmasi tizimida apostil
- 89 **XOLMIRZAYEVA SHOXISTA ARZIQL QIZI**  
O'zbekistonning BMT bilan noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashish sohasidagi hamkorligi:  
muammolar va istiqbollar

---

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

**96 MIRZAYEV RAHMATULLA IBODULLAYEVICH**

Tergov va sud organlarida korrupsiyaga qarshi kurashishda sun'iy intellektdan samarali vosita sifatida foydalanish istiqbollari: nazariy va amaliy jihatlari

**102 SATTAROV AZIM SAIDOVICH**

Innovatsion texnologiyalardan foydalanish va energetika sohasini raqamlashtirish – korrupsion omillarni bartaraf etish garovi

---

12.00.13 – INSON HUQUQLARI

**111 BEKBO‘TAYEVA LOBAR SHOVKAT QIZI**

Muqobil vasiylik tizimida voyaga yetmaganlarning huquqiy subyektligi

# СОДЕРЖАНИЕ

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО.  
СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

**11 КОВШОВ ТЕМУР ВЛАДИМИРОВИЧ, ОЧИЛОВА ДИЁРАХОН САНЖАРХУЖА КИЗИ**

Преддоговорные информационные обязательства сторон договора комплексной предпринимательской лицензии на примере России и Франции

12.00.04 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. ЭКОНОМИЧЕСКОЕ  
ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. АРБИТРАЖ И МЕДИАЦИЯ

**22 ХАБИБУЛЛАЕВ ДАВЛАТЖОН ЮЛЧИБОЕВИЧ**

Понятие видов производства по гражданским делам и некоторые суждения по вопросу их совершенствования

**31 ОДИЛОВА СИТОРА БОБИР КИЗИ**

Способы обеспечения соблюдения процессуальных сроков: зарубежный опыт

12.00.05 – ТРУДОВОЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

**41 РАЖАБОВА ХУЛКАР ШАРИФБОЕВНА**

Государственные гражданские служащие как особая категория работников

12.00.06 – ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО. АГРАРНОЕ ПРАВО. ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

**52 ХАЙИТОВ ПАНЖИ БУХАРОВИЧ**

Юридическая ответственность за нарушение эколого-правовых требований в сфере окружающей среды и энергетики

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ  
ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

**61 ЛУТФУЛЛАЕВА МАДИНАБОНУ ЖАМШИДХОН КИЗИ**

Механизмы обеспечения прав подозреваемого и обвиняемого в уголовном процессе

**97 ФАТУЛЛАЕВ ШОДМОНБЕК МАДАТОВИЧ**

Общие аспекты и задачи экспертизы в рамках уголовного процесса

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

**76 АЛЛАБЕРГАНОВА НОДИРА МАХМУД КИЗИ**

Апостиль в системе международно-правового оборота документов

**89 ХОЛМИРЗАЕВА ШОХИСТА АРЗИКУЛ КИЗИ**

Сотрудничество Узбекистана с ООН в сфере противодействия нелегальной миграции: проблемы и перспективы

---

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

**96 МИРЗАЕВ РАХМАТУЛЛА ИБОДУЛЛАЕВИЧ**

Перспективы использования искусственного интеллекта как эффективного инструмента противодействия коррупции в следственных и судебных органах: теоретические и практические аспекты

**102 САТТАРОВ АЗИМ САИДОВИЧ**

Использование инновационных технологий и цифровизации энергетической отрасли как гарантия устранения коррупционных факторов

---

12.00.13 – ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

**111 БЕКБУТАЕВА ЛОБАР ШОВКАТ КИЗИ**

Правосубъектность несовершеннолетних в системе альтернативной опеки

# CONTENTS

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 11 **KOVSHOV TEMUR VLADIMIROVICH, OCHILOVA DIYORAKHON SANJARKHUJA KIZI**  
Pre-contract information obligations of the parties of the complex entrepreneurial licensing agreement on the example of Russia and France

12.00.04 – CIVIL PROCEDURAL LAW. ECONOMIC PROCEDURAL LAW.  
ARBITRATION PROCESS AND MEDIATION

- 22 **KHABIBULLAEV DAVLATJON YULCHIBOEVICH**  
The concept of types of civil proceedings and some considerations on their improvement
- 31 **ODILOVA SITORA BOBIR KIZI**  
Methods of ensuring procedural time limits: foreign experience

12.00.05 – LABOR LAW. SOCIAL SECURITY LAW

- 41 **RAJABOVA KHULKAR SHARIFBOEVNA**  
State civil servants as a certain category of employees

12.00.06 – THE LAW OF NATURAL RESOURCES. AGRARIAN LAW. ENVIRONMENTAL LAW

- 52 **KHAYITOV PANJI BUKHAROVICH**  
Legal liability for violation of environmental legal requirements in the field of natural environment and energy

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND  
FORENSIC EXPERTISE

- 61 **LUTFULLAEVA MADINABONU JAMSHIDKHON KIZI**  
Mechanisms for ensuring the rights of suspects and accused persons in criminal proceedings
- 67 **FATULLAEV SHODMONBEK MADATOVICH**  
General aspects and functions of forensic examination within the framework of the criminal process

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

- 76 **ALLABERGANOVA NODIRA MAHMUD KIZI**  
The apostille in the system of international legal circulation of documents
- 89 **KHOLMIRZAEVA SHOKHISTA ARZIKUL KIZI**  
Uzbekistan's cooperation with the UN in the field of combating illegal migration: problems and prospects

---

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

96 **MIRZAEV RAHMATULLA IBADULLAEVICH**

Prospects for using artificial intelligence as an effective tool in combating corruption in the activities of investigative and judicial bodies: theoretical and practical aspects

102 **SATTAROV AZIM SAIDOVICH**

The use of innovative technologies and digitalization of the energy sector as a guarantee for the elimination of corruption factors

---

12.00.13 – HUMAN RIGHTS

111 **BEKBUTAeva LOBAR SHOvkAT KIZI**

Legal subject of minors in the alternative guardianship system

Kelib tushgan / Получено / Received: 15.10.2025  
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 20.11.2025  
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 24.12.2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.6./OQNG1613  
UDC: 343.9(045)(575.1)

## JINOYAT PROTSESSI DOIRASIDA EKSPERTIZANING UMUMIY JIHLTLARI VA VAZIFALARI

**Fatullayev Shodmonbek Madatovich,**  
Toshkent davlat yuridik universiteti mustaqil izlanuvchisi  
ORCID: 0009-0000-5784-5723  
e-mail: Shodmonbek080@gmail.com

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada jinoyat protsessi doirasida sud ekspertizasining umumiy jihatlari, mazmuni va ahamiyati keng qamrovda tahlil qilingan. Tadqiqotda sud ekspertizasi institutining huquqiy tabiati, uning jinoyat-protsessual huquq tizimidagi o'rni va funksional mohiyati nazariy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, ekspertiza faoliyatining ilmiy-nazariy poydevorini tashkil etuvchi tushuncha va kategoriyalar, ekspert xulosasining huquqiy kuchi hamda uni isbotlash vositasi sifatidagi ahamiyati ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Tadqiqot natijalari jinoyat-protsessual huquqni yanada takomillashtirish, tergov va sud amaliyotida sud-ekspertiza institutidan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan. Ayniqsa, ekspertiza institutining ilmiy-nazariy konsepsiyasini chuqurlashtirish, uning huquqiy tabiatini tizimli tahlil qilish va sud amaliyotida nazariy bilimlarni amaliy qo'llash mexanizmlarini ishlab chiqish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

**Kalit so'zlar:** jinoyat protsessi, sud ekspertizasi, dalillar, tergov, sud amaliyoti, adolatli sudlov, ilmiy yondashuv, ekspertiza instituti

### ОБЩИЕ АСПЕКТЫ И ЗАДАЧИ ЭКСПЕРТИЗЫ В РАМКАХ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

**Фатуллаев Шодмонбек Мадатович,**  
самостоятельный соискатель Ташкентского  
государственного юридического университета

**Аннотация.** В настоящей статье всесторонне проанализированы общие аспекты, содержание и значение судебной экспертизы в рамках уголовного процесса. В исследовании теоретически обоснована правовая природа института судебной экспертизы, его место и функциональная сущность в системе уголовно-процессуального права. Также на основе научных источников раскрыты основные понятия и категории, составляющие научно-теоретическую основу экспертной деятельности, правовое значение экспертного заключения и его роль как средства доказывания. Результаты исследования направлены на дальнейшее совершенствование уголовно-процессуального права, расширение возможностей эффективного использования института судебной экспертизы в следственной и судебной практике. Особое внимание уделено углублению научно-теоретической концепции института экспертизы, системному анализу его правовой природы и разработке механизмов практического применения теоретических знаний в судебной практике.

**Ключевые слова:** уголовный процесс, судебная экспертиза, доказательства, следствие, судебная практика, справедливое правосудие, научный подход, институт экспертизы

## GENERAL ASPECTS AND FUNCTIONS OF FORENSIC EXAMINATION WITHIN THE FRAMEWORK OF THE CRIMINAL PROCESS

**Fatullaev Shodmonbek Madatovich,**

Independent Researcher at Tashkent State University of Law

**Abstract.** *This article comprehensively analyzes the general aspects, content, and significance of forensic examination within the framework of criminal proceedings. The study theoretically substantiates the legal nature of the institution of forensic examination and its place and functional essence in the system of criminal procedure law. Also, based on scientific sources, the concepts and categories that form the scientific and theoretical basis of expert activity, the legal force of the expert opinion, and its significance as a means of its proof are highlighted. The research results are aimed at further improving criminal procedure law and expanding the possibilities of effective use of the institution of forensic examination in investigative and judicial practice. In particular, recommendations have been developed for deepening the scientific and theoretical concept of the institute of expertise, systematic analysis of its legal nature, and the development of mechanisms for the practical application of theoretical knowledge in judicial practice.*

**Keywords:** *criminal procedure, forensic examination, evidence, investigation, judicial practice, fair justice, scientific approach, institute of forensic examination*

### Kirish

So‘nggi yillarda jinoyatchilikning yangi shakllari – kiberjinoyatlar, shaxsiy ma‘lumotlarni noqonuniy ishlatish, moliyaviy firibgarlik, texnologik jinoyatlar kabi yo‘nalishlarning kengayishi natijasida sud-ekspertiza faoliyati oldiga yangicha talablar qo‘yilmoqda. BMTning Jinoyat va giyohvandlikka qarshi kurashish boshqarmasi (UNODC)ning 2024-yilgi global hisobotiga ko‘ra, dunyoda jinoyatlar soni o‘tgan besh yilda 11 foizga oshgan, shuningdek, kiberjinoyatlar sohasidagi zarar hajmi 8 trillion AQSh dollariga yetgan. Ushbu ko‘rsatkich ekspertiza institutining ahamiyatini yanada oshirmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda jinoyat ishlari bo‘yicha ekspertiza tayinlash va o‘tkazish hajmi yildan yilga ortib bormoqda. Masalan, 2020-yilda 28,6 mingta, 2023-yilda esa 37,4 mingta, 2024-yilda esa 39 mingdan ortiq ekspertiza ishlari amalga oshirilgan. Shu bilan birga, ekspertiza tayinlovchi organlarning xatolari, dalillarni to‘liq rasmiylashtirmaslik yoki namunalar yetarlicha to‘planmagani sababli har yili 10–12 foiz ekspertiza materiallari ijrosiz qaytarilmoqda. Bu esa sud-ekspertiza faoliyatida protses-

sual tartiblarni aniq belgilash, ekspertiza tayinlash mezonlarini yagona shaklda ishlab chiqish, ekspert xulosalarini baholashning normativ-huquqiy asoslarini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

### Asosiy qism

Hozirgi kunga kelib, jinoyatlarni sodir etishda yangi usullar qo‘llanayotgani, buning uchun texnikaning zamonaviy imkoniyatlaridan foydalanilayotgani, uyushgan guruh jinoyatchilarining umumiy bilim saviyasi ham birmuncha yuksalgani yangilik emas (Guskova, 1996). Shu munosabat bilan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda keng tizimli sohalar bo‘yicha faoliyat yurita oladigan maxsus bilimlarga ega shaxslarga bo‘lgan ehtiyoj uzviy oshib bormoqda. Bu ijobiy tendensiyaning rivojida ekspertiza institutining ahamiyati beqiyos bo‘lib, fan-texnika taraqqiyoti sharoitida uning yangidan yangi turlari rivojlanib borayotgani ham unga bo‘lgan ishonchning yaqqol ifodasidir (Guskova, 1996).

Hozirgi kunda fan va texnikaning ilg‘or yutuqlaridan keng foydalanilmas ekan, odil sudlovni ta‘minlaydigan idoralar faoliyatining samaradorligini tasavvur etish qiyin.

Ekspertizaning odil sudlov uchun ahamiyatini men inson ko'zining hayotiy muhimligiga qiyoslagan bo'lar edim. Zero, ekspertiza xulosasiga ko'ra aniqlanadigan holat ham jinoyatni fosh etishda, aybdorning qilmishiga to'g'ri huquqiy baho berishda, ya'ni jinoyat yuzasidan huquqiy haqiqatni anglab yetishda ko'zimiz yanglig' zarurdir (Guskova, 1996).

Shundan kelib chiqib, hozirgi kunda fan va texnikaning jadal rivojlanishi sharoitida jinoyat ishini faqat guvoh, jabrlanuvchi va ayblanuvchilarni so'roq qilish hamda ayrim tergov harakatlari bilan cheklab olib borish yetarli samara bermayapti. Bunday yondashuv ko'p hollarda dastlabki tergovning to'liq, xolis va adolatli amalga oshmasligiga sabab bo'lmoqda. Shu bois zamonaviy tergov jarayonida sud ekspertizasiining roli sezilarli darajada ortib bormoqda. Ekspertiza nafaqat dalillarni to'plash, tekshirish va mustahkamlashga xizmat qiladi, balki tergovchiga ilmiy asoslangan yo'nalish berib, jinoyatning asl holatini aniqlash, versiyalarni kengaytirish va tergov strategiyasini to'g'ri tanlashda muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Bugungi kunda ekspertiza faoliyatiga fan va texnikaning eng so'nggi yutuqlarini joriy etish nafaqat tergov samaradorligini oshiradi, balki odil sudlovni ta'minlashning muhim kafolati sifatida ham xizmat qiladi. Shu jihatdan ekspertiza zamonaviy jinoyat-protsessual tizimning ajralmas, ilmiy asoslangan va ishonchli tarkibiy qismi hisoblanadi.

M.H. Rustamboyev fikricha, sodir bo'lgan jinoyatni ochish va tergov qilishning nazariy asoslarini ishlab chiqishda boshqa huquqiy fanlar orasida kriminalistika asosiy o'rinni egallaydi, desak yanglishmagan bo'lamiz. Hozirgi kunda tergovni muvaffaqiyatli yuritib, odil sudlovni ta'minlashda kriminalistika texnikasiga asoslangan turli maxsus bilimlarni qo'llash bilan o'tkaziladigan ekspertizalar salmoqli o'rin egallaydi.

Ko'pgina holatlarda tergovchilar ekspertiza ahamiyatini tushunmasdan, unga ishonchsizlik bilan qarab, o'zlarining bilimlariga

tayanishga harakat qiladilar, lekin ba'zi holatlarda faqatgina ekspertiza yordamidagina juda murakkab va chalkash jinoyat ishlarini ochish mumkin ekanligini unutib qo'yishadi (Khidoyatov, 2006).

Jinoyatchilikka qarshi kurashishda ekspertizaning roli nihoyatda muhim. Jinoyat ishlarini qonuniy, asoslangan va adolatli hal qilish, ish bo'yicha haqiqatni aniqlashda ekspertiza xulosasining ahamiyati va o'rni beqiyosdir (Muhitdinov, 2006).

Jinoyatchilikning oldini olish, jinoyatlarni fosh etish, jinoyat protsessida adolat mezonlariga amal qilishda dalillar maqbulligini ta'minlash fuqarolarning huquq va erkinliklari himoyasining asosiy kafolati bo'lishini e'tiborga olgan holda ilm-fan yutuqlaridan unumli foydalanish davr taqozosi bo'lib, bunda ekspertlarning o'rni beqiyosdir (Isarov, 2006).

S.A. Otaxo'jayevga ko'ra, zamonaviy sharoitlarda har bir turdagi faoliyatning samarasi birinchi galda ushbu faoliyatning vazifalarini hal etishda fan va texnika yutuqlaridan keng foydalanishni taqozo etadi. Bu yutuqlarni huquqni muhofaza qilish amaliyotiga tatbiq etishda asosiy o'rinni sud ekspertizasi egallaydi. Shu sababli fan va texnikaning zamonaviy imkoniyatlariga asoslangan ekspertizadan keng foydalanish muhim rol o'ynaydi va ekspertizaning nazariy hamda amaliy masalalarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega (Otaxo'jayev, 2006).

Y.S. Pulatovning ta'kidlashicha, ekspertiza amaliyotida moddiy obyektlarni tadqiq etishning fizika, kimyo, biologiya, mineralogiya, amaliy matematika va boshqa tabiiy va texnik fanlarning yutuqlarini qo'llashni o'z ichiga olgan yangicha samarali usullar joriy etildi. Ayniqsa, bunday usullardan turli-tuman materiallar, moddalar va buyumlarni tadqiq etish vaqtida keng foydalaniladi. Bu ekspert tadqiqoti jarayonini kengaytirib qolmay, balki ekspertizalarning tergov taktikasi jihatlari o'zgarishiga ham olib keladi (Pulatov, 2001).

Yuqoridagi mulohazalardan kelib chiqib, jinoyat protsessida ekspertizaning roli va

ahamiyati yil sayin ortib borayotganini ta’kidlash o’rinlidir. Shu bilan birga, ayrim tadqiqotchilar to’g’ri qayd etganidek, ekspertiza imkoniyatlaridan oqilona va maqsadga muvofiq foydalanish zarur. Aks holda, asossiz yoki noo’rin tayinlangan ekspertiza natijasida jinoyat ishi bo’yicha tergov va sud muhokamasi muddati bekorga cho’zilib ketishi, shuningdek, davlat ekspertiza muassasalarining moddiy-texnik bazasi hamda ekspertlarning mehnati samarasiz ketishi ehtimoli mavjud.

Guvohi bo’lganimizdek, deyarli barcha adabiyotlarda ekspertiza jinoyat ishlarini ochishda juda katta natija beruvchi isbotlash vositasi, ayrim hollarda esa haqiqatni aniqlashdagi yagona dalillarni to’plash usuli sifatida baholanadi. Bizningcha, ushbu holatni quyidagi omillar bilan izohlash mumkin: birinchidan, ekspertizaning huquqiy tabiati, ya’ni faktlar haqida ma’lumotlarni olishga sabab bo’luvchi obyektiv usul ekanligi; ikkinchidan, yangi ilmiy-texnik yutuqlarning muntazam taraqqiy etib borishi.

Bevosita ekspertiza tushunchasining lug’aviy ma’nosi to’g’risida to’xtalib o’tsak. Jumladan, yuridik ensiklopediyada “ekspertiza (lotincha “response” – “javob”; “expertus” – “tajribali, tajribadan biluvchi”) – mutaxassis yoki mutaxassislar guruhi tomonidan u yoki bu sohada malakali yechim talab qilinadigan masalalarni o’rganish (Toychiyev, 2009) sifatida ta’riflanadi.

Jinoyat ishlari bo’yicha ekspertiza alohida maqomga ega bo’lgan ekspertiza turi bo’lib, u maxsus bilimlarga asoslangan tadqiqotda namoyon bo’lishi bilan ham e’tiborlidir. Jinoyat ishlari bo’yicha ekspertiza boshqa turdagi ekspertizalardan o’zining tayinlanish va o’tkazish tartibi Jinoyat-protsessual kodeksida qat’iy va aniq belgilangani bilan farqlanadi (Kuzyakhin & Rossiysky, 2005).

Dastlabki tergov va sud muhokamasi jarayonida fan, texnika, san’at va kasb-hunar sohasida maxsus bilimlar yuzasidan savollar tug’ilishi mumkin. Surishtiruvchi, tergovchi, prokuror, sudya, mutaxassis, xolislarining maz-

kur bilimlarga egaligi ekspertiza tayinlash zaruriyatidan ozod etmaydi (Khidoyatov, 2006).

A. Norboyev ekspertizani shunday ta’riflaydi: “Ekspertiza jinoyat ishi bo’yicha aniqlanishi lozim bo’lgan muhim holatlarni fan, texnika, san’at va turli kasb-hunar sohasidagi yutuqlardan foydalanib aniqlashga, dalillar to’plashga yo’naltirilgan protsessual tergov harakatidir”.

Ko’rishimiz mumkinki, olimlarning ta’riflarida faqatgina maxsus bilimlar orqali aniqlash va dalillarni to’plash bilan bog’liq degan bir tor tushunchada to’xtab qolingan. Ammo ushbu tushuncha nafaqat bular, balki uning dalillarni tekshirishdagi o’rni ham mavjudligini e’tibordan chetda qoldirgan. Shuningdek, berilgan ta’rifda ekspertiza o’tkazilishining asosiy manbasi sifatida sud yoki tergovchi tomonidan rasmiy tarzda qabul qilinadigan protsessual hujjatning ahamiyati ham yoritilmagan.

Ekspertiza protsessual qonun asosida surishtiruv, tergov yoki sud organlari tomonidan tayinlanib, maxsus bilimlarga ega shaxs – ekspert tomonidan o’tkazilgan tekshiruv bo’lib, uning natijasida alohida protsessual hujjat – ekspert xulosasida rasmiylashtiriladi (Alimova & Otaxojayev, 2001). Ushbu ta’rifda esa maxsus bilim haqida hech qanday gap bormagan.

N.M. Qo’shayev va boshqalarning “tergov qilishda va sud muhokamasida jinoyat ishini to’g’ri hal qilish uchun fan-texnika, san’at yoki hunarmandchilikka doir maxsus bilimlar zarur bo’ladi, shunday bilimlarning surishtiruvchi, tergovchi, prokuror, sudya, mutaxassislar, xolislarda bo’lishi ekspertiza tayinlash zaruriyatini yo’q qilmaydi” (Kushayev et al., 2008) degan ta’rifi ham deyarli kamchiliklardan xoli emas, olimlar tomonidan ekspertiza tadqiqoti natijasida chiqariladigan ekspertiza xulosasi haqida keltirib o’tish kamchilik sifatida qolib ketgan. Yana bir qancha olimlar tomonidan ta’riflar keltirilgan bo’lib, ularda bir qator kamchiliklar namoyon bo’lgan.

Xususan, I.R. Astanov shunday ta’riflaydi: “Ekspertiza – surishtiruvchi, tergovchining qarori yoki sud ajrimiga asosan tayinlanadi-

gan, jinoyat ishi uchun muhim bo'lgan faktik ma'lumotlarni aniqlash maqsadida tadqiq etish uchun yuborilgan obyektlarni ekspertning fan, texnika, san'at, kasb-hunar sohalari bo'yicha maxsus bilimlardan foydalanib tekshirishi va uning bu haqda xulosa berishidan iborat protsessual harakatdir" (Astanov, n.d.). Ushbu ta'rifda bevosita ekspertizaga doir ta'rifning yaqqol to'laqonli shaklini ko'rish mumkin. Quyida ushbu ta'rifga to'xtalib uning aniqligini yoritamiz.

*Birinchidan*, jinoyat ishi uchun muhim bo'lgan faktik ma'lumotni aniqlash. Faktik ma'lumot deganda "faktlar to'g'risida qonuniy manbalardan olingan ma'lumotlar"ni (Muhammadiev, 2008) tushunamiz. Ya'ni jinoyat hodisasi to'g'risida ma'lum qiluvchi, jinoyat ishida dalil sifatida foydalanilishi mumkin bo'lgan ma'lumotlardir.

*Ikkinchidan*, fan, texnika, san'at, kasb-hunar sohalari bo'yicha maxsus bilimga ega bo'lish ekspert shaxsining muhim talablaridan biri hisoblanadi. Shu o'rinda maxsus bilim tushunchasiga ham to'xtalib o'tish zarur. V.D. Arsenev va V.T. Zabolotskiylar fikricha, maxsus bilim deganda ilmiy va amaliy faoliyat natijasi bo'lgan ma'lumotlar tizimi tushuniladi (Arsenev & Zabolotsky, 1986).

*Uchinchidan*, eng muhim bo'lgan ekspertning jinoyat-protsessual qonunchilik hamda jinoyat ishida muhim fakt hisoblangan hujjat bo'yicha xulosa berishi.

Demak, jinoyat ishlari bo'yicha ekspertiza o'tkazishda "maxsus bilim" deganda fan, texnika, san'at va kasb-hunar sohasida uzoq muddatli amaliy faoliyat natijasida shakllangan ko'nikmalar tushuniladi. Shu bilan birga, har qanday maxsus bilimga asoslangan tadqiqot ekspertiza maqomini olavermaydi. Faqatgina jinoyat ishini yuritish bilan bog'liq va ma'lum bir huquqiy maqsadni ko'zlagan tadqiqotlarga ekspertiza sifatida e'tirof etilishi mumkin. Shu sababli ekspertizaning jinoyat jarayonidagi o'rni va ahamiyati nafaqat sifatli o'tkazilgan tadqiqot bilan, balki tegishli protsessual tartiblarga rioya etilishi, ekspert

xulosasida ifodalangan daliliy ahamiyatga ega faktlar hamda jinoyatga aloqador holatlar o'rtasidagi obyektiv bog'liqlik mavjudligi bilan ham belgilanadi.

Shuningdek, ekspertizaning quyidagi o'ziga xos jihatlarini ham alohida ta'kidlash maqsadga muvofiqdir: jinoyat ishi doirasida taqdim etilgan ma'lum bir obyekt yoki predmetni tadqiq etishda maxsus bilimlardan foydalanilishi; tadqiqotning vakolatli shaxs – tergovchi yoki sudya topshirig'iga binoan maxsus subyekt, ya'ni ekspert tomonidan amalga oshirilishi; ekspertizani tayinlash, o'tkazish va uning natijalarini rasmiylashtirish tartibining qonun bilan qat'iy belgilangani; dalilning mustaqil turi sifatida ekspert xulosasi ko'rinishida rasmiylashtiriladigan, o'tkazilgan tadqiqot natijalarining mavjudligi.

Yuqorida biz jinoyat protsessidagi ekspertiza institutini tahlil qilib alohida qoidalar va atamalarni unifikatsiya qilish, balki protsessual kodekslarda qonun bilan mustahkamlangan ularni qo'llash tushunchalari va tartiblarini modernizatsiya qilish kabi kamchiliklarni ko'rdik. Bu holat jinoyat-protsessual kodeksining sud-ekspertiza faoliyati sohasidagi nazariy tadqiqotlar, shuningdek, tergov va sud amaliyotining ekspert xulosalaridan mustaqil dalil sifatida foydalanishning zamonaviy ehtiyojlari bilan bog'liq. Biroq sud ekspertizalarini tayinlash va o'tkazish bilan bog'liq huquqiy munosabatlarni qonunchilikda tartibga solishga turli mualliflar tomonidan qayta-qayta taklif qilingan o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilganiga qaramay, uzoq vaqt davomida ularni takomillashtirish yuzasidan hech qanday chora ko'rilmagan.

*Birinchidan*, bu sud ekspertizasining asosiy konsepsiyasiga taalluqlidir, uning ta'rifi O'zbekiston Respublikasining "Sud-ekspertizasi to'g'risida"gi Qonuni 3-moddasi 5-bandida mustahkamlangan: "Sud ekspertizasi – fuqarolik, iqtisodiy, jinoyat va ma'muriy sud ishlarini yuritishda ish holatlarini aniqlashga qaratilgan hamda sud eksperti tomonidan fan, texnika, san'at yoki hunar sohasidagi

maxsus bilimlar asosida sud-ekspert tekshirishlarini o'tkazish va xulosa berishdan iborat bo'lgan protsessual harakat". Mazkur ta'rif faqat ushbu qonunda berilgan va protsessual kodekslarda ko'zda tutilmagan. Xususan, Jinoyat-protsessual kodeksining 22-bobi to'laqonli ekspertizaga bag'ishlangan bo'lsa-da, bunday ta'rifni uchratmaymiz. Bundan jinoyat protsessual qonunchiligida ekspertiza va sud-ekspertiza so'zlari qorishib ketganini ko'rish mumkin. Shunday qilib, jinoyat ishini yurituvchi organlarning (shaxslarning) tergov harakatlarini amalga oshirish bo'yicha faoliyatini sud ekspertizasi deb atash mumkin emas, chunki u sud eksperti tomonidan maxsus ilmiy bilimlar asosida amalga oshiriladi.

Masalan, Y.K. Orlov sud ekspertizasini jinoyat protsessida isbotlash vositasi sifatida tasniflaydi va uni ishlab chiqarish jarayonida quyidagi 4 bosqichni belgilaydi: 1) sud ekspertizasi tayinlash; 2) ekspertiza tayinlash to'g'risidagi qaror ustidan shikoyat qilish; 3) ekspert tadqiqotini o'tkazish va xulosa tuzish; 4) ekspert xulosasini olgandan keyin tergovchining harakatlari.

Ekspert tadqiqotini o'tkazish va xulosa berish maqsadida ekspertning ishtiroki faqat sud ekspertizasini tayinlash va o'tkazish bosqichlaridan birida nazarda tutiladi.

*Ikkinchidan*, Qozog'istonning amaldagi jinoyat protsessual qonunchiligida quyidagicha yangilik kiritildi: sud ekspertizasini shartnoma asosida o'tkazish to'g'risida ekspertiza muassasasiga so'rov yuborish yo'li bilan himoyachi (advokat) va jabrlanuvchining vakiliga sud ekspertizasi tayinlash huquqi berilgan (Qozog'iston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 272-moddasi 7- va 8-qismlari). Bizning qonunchiligimizda esa gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchining ekspertiza tayinlash va o'tkazishdagi huquqlari quyidagilar: 1) ekspertiza o'tkazilgunga qadar ekspertiza tayinlash to'g'risidagi qaror yoki ajrim bilan tanishib chiqish va o'ziga berilgan huquqlar tushuntirilishini talab qilish. Bu haqda bayonnoma tuziladi yoki

sud majlisi bayonnomasiga yozib qo'yiladi; 2) ekspertni rad etish; 3) o'zi ko'rsatgan shaxslar orasidan ekspert tayinlanishini iltimos qilish; 4) ekspert xulosa berishi uchun uning oldiga qo'shimcha savollar qo'yish, qo'shimcha materiallar taqdim etish; 5) ekspertiza o'tkazilayotganda surishtiruvchi, tergovchi, sudning ruxsati bilan hozir bo'lish, ekspertdan tekshiruv vaqtida qo'llayotgan usullarining va olingan natijalarning mohiyatini tushuntirib berishni talab qilish, ekspertga tushuntirishlar berish; 6) ekspert xulosasi bilan tanishib chiqish va qo'shimcha yoki qayta ekspertiza o'tkazish to'g'risida iltimos qilish.

Bunday vaziyatda biz faqatgina gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, jabrlanuvchi va uning vakili uchun faqatgina iltimosnoma kiritish huquqini qo'ymoqdamiz xolos. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 180-moddasida ekspertiza tayinlash to'g'risidagi qaror yoki ajrim bilan gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi yoki jabrlanuvchilar ushbu ajrim bilan tanishib chiqishi bo'yicha hech qanday gap yo'q. Ushbu holatda ekspertiza tayinlanishi haqida tergov yoki sud organi bevosita qaror yoki ajrim bilan tanishtirib chiqishi lozim. Bu bevosita tergov va ekspertiza harakati kelgusida to'laqonli va xolisona olib borilishiga xizmat qiladi.

Bevosita hozirgi kundagi dolzarb bo'lgan kiberjinoyatlarda ekspertizaning rolini tahlil etsak maqsadga muvofiq bo'lar edi. Kiberjinoyatlar – raqamli texnologiyalar orqali sodir etiladigan jinoyatlar – bugun jinoyat-protsessual tadqiqotlar va ekspertizalar uchun eng murakkab va dolzarb sohalardan biri hisoblanadi. Raqamli dunyodagi hukumat va fuqarolar uchun xavfsizlik tahdidlari ortib borayotgani sababli raqamli forensika (digital forensics) – kiberjinoyatlarni tergov qilish va sudda ishonchli dalil taqdim etish sohasida markaziy rol o'ynamoqda. Raqamli forensika elektron qurilmalarda mavjud bo'lgan dalillarni aniqlash, saqlash, tahlil qilish va sud uchun huquqiy jihatdan maqbul xulo-

salar tayyorlashga qaratilgan ilmiy tadqiqot yo'nalishidir (Mykhailo, n.d.).

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli ekspertiza kiberjinoatlarni aniqlash va tergov qilish jarayonida nafaqat texnik, balki huquqiy va protsessual asosga ham ega bo'lishi lozim. Masalan, raqamli forensik usullar tufayli kompyuter, mobil telefon yoki tarmoq qurilmasidan olingan elektron dalillar jinoyat jasadlarining haqiqiy holatini ko'rsatib berishi mumkin, bu esa tergovchi va sudga an'anaviy dalillarga qo'shimcha ilmiy asos yaratadi (Iswani et al., 2024).

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli forensika metodologiyalari bir necha asosiy yo'nalishda rivojlanmoqda: kompyuter forensikasi, mobil qurilmalar forensikasi, tarmoq forensikasi va hatto IoT (Internet of Things – narsalar interneti) qurilmalari forensikasi (Hassan et al., 2025). Bu yo'nalishlar ekspertizaga kiberjinoatlarni jarayonini chuqurroq tushunish va murakkab raqamli izlarni to'plash imkonini beradi.

Kiberjinoatlarni bo'yicha ekspertiza usullaridan biri – raqamli dalillarni yig'ish va saqlash. Bu jarayonda dalillarni o'zgarmas holatda ushlab turish, izolyatsiya qilish va keyinchalik tahlilga topshirish muhim ahamiyatga ega, chunki raqamli ma'lumotlar juda tez o'zgarishi va yo'qolishi mumkin (Mirsamatov, 2025). Shu bilan birga, raqamli dalillarni tahlil qilish uchun maxsus dasturiy va apparat vositalaridan foydalanish talab qilinadi, bu esa ekspertizaning ilmiy poydevorini ta'minlaydi.

Raqamli forensikaning yana bir yo'nalishi – ma'lumotlarni tiklash va analitik tahlil. Kiberjinoatlarni holatlarida ko'pincha ma'lumotlar o'chirib yuborilgan yoki yashirin holga keltirilgan bo'ladi, shuning uchun ekspertlar maxsus algoritmlar va vositalar yordamida ushbu ma'lumotlarni qayta tiklab, ularni jinoyat ishtirokchisi yoki hodisa vaqtiga bog'lashadi (Kreso, 2025).

Shuningdek, kiberjinoat ekspertizasi sohasida sun'iy intellekt va mashinaviy o'rga-

nish usullarini qo'llash bo'yicha tadqiqotlar ham ortib bormoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt va mashinaviy o'rganish algoritmlari katta hajmdagi raqamli ma'lumotlarni tahlil qilishda samaradorlikni oshiradi va aniqroq natijalar berishi mumkin, bu esa ekspert xulosalarining ishonchligini yanada kuchaytiradi (Akeibar, 2025).

Shu tarzda kiberjinoatlarni doirasida ekspertiza nafaqat texnik tahlil, balki huquqiy, metodologik va analitik yondashuvni talab etadigan kompleks ilmiy faoliyatdir. Raqamli forensika usullari yordamida yig'ilgan dalillar jinoyat protsessida ishonchli dalil sifatida ishlatilishi mumkin, bu esa kiberjinoatlarni bilan kurashishda samarali natijalarga erishish imkonini beradi (Kurpiyanova, 2025).

#### **Xulosa**

Shunday qilib, jinoyat ishlari bo'yicha ekspertiza tayinlash, o'tkazish va xulosalarni baholashning protsessual jihatlarini takomillashtirish nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ega masala hisoblanadi va quyidagicha takliflar beriladi: Jinoyat-protsessual kodeksining 22-bobiga sud ekspertizasi so'ziga ta'rif qo'shish;

sud ekspertizasini shartnoma asosida o'tkazish to'g'risida ekspertiza muassasasiga so'rov yuborish yo'li bilan himoyachi (advokat) va jabrlanuvchining vakiliga ham sud ekspertizasi tayinlash huquqini berish; ekspertiza tayinlash to'g'risidagi qaror yoki ajrim bilan gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi yoki jabrlanuvchilar ushbu ajrim bilan tanishib chiqishi masalasini qo'shish.

Shuningdek, kiberjinoatlarni bilan bog'liq jinoyatlarda ekspert oldiga qo'yilishi lozim bo'lgan savollar ro'yxatini tuzish. Masalan:

1) Ko'rsatilgan kompyuter tizimi/tarmoq'i/serveriga ruxsatsiz ulanish bo'lganmi? Bo'lgan bo'lsa qachon, qaysi IP-manzildan va qaysi usullar bilan?

2) Muayyan davrda qaysi fayllar yaratilgan, o'zgartirilgan, o'chirilgan yoki ko'chirilgan?

3) O'chirilgan ma'lumotlarni (fayllar, yo-zishmalar, brauzer tarixi) tiklash mumkinmi? Agar mumkin bo'lsa – qaysilarini?

4) Qurilmada muayyan dasturiy ta'minot o'rnatilgan va ishga tushirilganmi? Qachon va kim tomonidan?

5) Muayyan vaqt oralig'ida aniq foydalanuvchi qanday harakatlarni bajargan?

6) Taqdim etilgan faylda (elektron xat, hujjat) soxtalashtirish yoki o'zgartirish belgilari bormi?

7) Muayyan internet-resurs yoki bulutli xotiraga qaysi qurilmadan kirilgan?

8) Qurilmada zararli dasturiy ta'minot (virus, trojan, ransomware) izlari bormi?

9) Xabarlar yoki postlar muallifi kim?

10) Ma'lumotlar tashqi qurilmalarga yoki tarmoqqa uzatilganmi?

11) Faoliyatni yashirish uchun VPN, proxy, TOR kabi vositalardan foydalanilganmi?

12) Elektron raqamli imzo qonun talablariga mosmi va amal qiladimi?

13) Qaysi foydalanuvchi akkauntlari faol bo'lgan va ular orqali qanday harakatlar amalga oshirilgan?

14) Raqamli izlar asosida hodisalar ket-maketligini tiklash mumkinmi?

15) Video yoki audiofayl montaj qilinganmi?

16) Tarmoq uskunalari konfiguratsiyasi qanday bo'lgan?

17) Qurilma boshqa tashqi qurilmalar bilan bog'langanmi?

18) Raqamli izlar muayyan shaxsning aybini tasdiqlaydimi yoki inkor etadimi?

19) Loglar va zaxira nusxalar asl holatdami yoki o'zgartirilganmi?

Shu kabi savollar jinoyat ishi doirasi-dagi ekspertizaning to'laqonli bo'lishiga xizmat qiladi. Bu takliflar sud-tergov faoliyatining shaffofligini ta'minlash, dalillar ishonchliligini oshirish, shuningdek, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilishga xizmat qiladi. Shu ma'noda ekspertiza institutining huquqiy maqomini mustahkamlash, zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish va xalqaro standartlarga mos, yagona hamda samarali tizimni shakllantirish dolzarb vazifalardan biridir.

## REFERENCES

1. Abdumajidov, G. A. (2009). *O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksiga sharhlar [Comments to the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan]* (p. 298). Tashkent: TSIL Publ.
2. Akeiber, H. J. (2025, February). A comprehensive study of Cybercrime and Digital Forensics through Machine Learning and AI. *Rafidain J. Eng. Sci.*, 3(1), 369–395.
3. Alimova R., & Otaxo'jayev, S. (2001). *Sud ekspertizasini tashkil qilish va o'tkazish masalalari [Issues of organizing and conducting forensic examination]* (p. 4). Tashkent: Yangi asr avlodi Publ.
4. Astanov, I. R. (n.d.). *Jinoyat ishlari bo'yicha ekspertiza o'tkazish: nazariya va amaliyot [Conducting forensic examinations in criminal cases: theory and practice]* (p. 22). [Doctoral Dissertation].
5. Arsenev, V. D., & Zabolotsky, V. T. (1986). *Primeneniye spetsialnykh znaniy dlya ustanovleniya fakticheskikh obshchaystv ugolovnogo dela [Application of specialized knowledge to establish the factual circumstances of a criminal case]* (p. 4). Krasnoyarsk: Krasnoyarsk University Publ.
6. Hassan, Sh. Kh., Syed, M., & Abeer M. (2025, June). Digital Forensics in Action. The Role of Digital Forensics in Cybercrime Investigations. *NUML International Journal of Engineering and Computing*, 3(2), 1–13. <https://doi.org/10.52015/nijec.v3i2.85>
7. Isarov, Q. I. (2006). Odil sudlovni amalga oshirishda sud ekspertizasining o'rni [The role of forensic expertise in the administration of justice] (p. 14). *Proceedings of the Republican*

*Interdepartmental Scientific and Practical Conference on the topic “Prospects for the Development of Forensic Examination in Uzbekistan”*. Tashkent.

8. Inogomjonova, Z. F., To‘laganova, G. Z., & Nikiforova, Y. N. (2007). *Jinoyat protsessi [Criminal proceedings]* (p. 113). Tashkent: Cho‘lpon Publ.

9. Iswani, N. Kh., Nur, M., & Husni, H. (2024). The Role of Forensic Technology in Cyber Crime Investigation and Prosecution. *Proceedings of Malikussaleh International Conference on Law, legal Studies and Social Science*, 4, 1–10. <https://proceedings.unimal.ac.id/micolls/issue/view/21>

10. Guskova, A. P. (1996). *Teoreticheskie i prakticheskie aspekty ustanovleniya lichnosti obvinyaemogo v ugolovnom protsesse [Theoretical and practical aspects of establishing the identity of the accused in criminal proceedings]* (p. 59). Orenburg.

11. Khidoyatov, B. B. (2006). *Sledstvennye deystviya, provodimye v ramkakh ugolovnogo sudoproizvodstva [Investigative actions carried out within the framework of criminal proceedings]* (pp. 194; 164). Tashkent: TSIL Publ.

12. Kreso, I. (2025). Application of digital forensics in cybercrime investigations: theoretical framework. *Knowledge*, 71(1), 197–203. <https://ojs.ikm.mk/index.php/kij/article/view/7648>

13. Kupriyanova, I. M. (2025, August). Development of Forensic Laboratories in the Field of Digital Forensics in Uzbekistan. *Web of Technology: Multidimensional Research Journal*, 3(8), 19–22

14. Kushayev, N. M., & Fayziyev, Sh. F. (2007). *Jinoyat protsessida o‘tkaziladigan tergov harakatlari [Investigative actions in criminal proceedings]* (p. 167). Tashkent: TSIL Publ.

15. Kushayev, N. M., Fayziyev, Sh. F., & Inogomjonova, Z. F. (2008). *Jinoyat protsessi. Umumiy qism [Criminal procedure. General part]* (p. 400). Tashkent: TSIL Publ.

16. Kuzyakin, Yu. L., & Rossiysky, B. V. (2005). Sudebno-meditsinskaya ekspertiza po delam ob administrativnykh pravonarusheniyakh i narusheniyakh pravil dorozhnogo dvizheniya [Forensic medical examination in cases of administrative offenses and traffic violations]. *Zakon i poryadok [Law and order]*, 7, 72. Moscow.

17. Mingboyev, U. Q. (2001). Dalillarni baholashda mutaxassis fikri alohida ahamiyatga ega. Sud ekspertiza yutuqlari va rivojlanish istiqbollari: O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining sud ekspertiza xizmatining 50 yilligiga bag‘ishlangan ilmiy-amaliy konferensiya materiallari [Expert opinion is of particular importance in assessing evidence. Achievements and development prospects of forensic examination: materials of the scientific and practical conference dedicated to the 50th anniversary of the forensic examination service of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent.

18. Muhitdinov, R. A. (2006). Jinoyatchilikka qarshi kurashda sud ekspertizasining roli [The role of forensics in the fight against crime] (p. 13). Proceedings of the Republican Interdepartmental Scientific and Practical Conference on the topic “Prospects for the Development of Forensic Examination in Uzbekistan”. Tashkent.

19. Muhammadiyev, A. A. (2008). *Dalillar nazariyasi muammolari [Problems in proof theory]* (p. 20). Tashkent: TSIL Publ.

20. Mykhailo, Sh. (n.d.). Open Sources of Cyberspace as Objects of Forensic Research.

21. Mirsamatov, M. (2025). Digital Forensics and Its Significance. *Conference on Legal Science*, 4, 20–30.

22. Otaxo‘jayev, S. A. (2006). Sud ekspertizasining hozirgi bosqichdagi dolzarb muammolari [Current issues of forensic examination at the current stage] (p. 24). Proceedings of the Republican Interdepartmental Scientific and Practical Conference on the topic “Prospects for the Development of Forensic Examination in Uzbekistan”. Tashkent.

23. Pulatov, Yu. S. (2001). Ekspertizaga jo‘natilishi kerak bo‘lgan materiallar, moddalar va buyumlarga oid hujjatli ma‘lumotlarning xususiyatlari [Characteristics of documentary information on materials, substances and objects to be sent for examination] (p. 39). Achievements and development prospects of forensic examination: Scientific and practical conference dedicated to the 50th anniversary of the forensic examination service of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan. Tashkent.

24. Toychiyev, N. (2009). *O‘zbekiston yuridik ensiklopediyasi [Legal Encyclopedia of Uzbekistan]*. (pp. 545–546). Tashkent: Adolat Publ.

# YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-YIL 6-SON

VOLUME 5 / ISSUE 6 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.6.